

**ПОЈАЧАЊЕ ИЗРАЖАЈНОСТИ РЕЧИ
У ДЕЛИМА ЂАМИЛА СИЈАРИЋА¹**

UDK 808.61/62—82

ХАСНИЈА МУРАТАГИЋ — ТУНА

Прегледни рад

Примљен: 4. априла 1990.

Филозофски факултет Приштина

Прихваћен: 9. априла 1990.

Ауторица у овом раду, на корпусу дела Ђамила Сијарића, илуструје како се остварује појачана изражајност речи; како, заправо, песничке фигуре, као експресивни изрази, утичу на промене у семантичком делу језика.

Сликовито казивање одувек се сматрало врло значајном карактеристиком песничког стила². Фигуре (и тропи) уздижу песнички изражај »изнад линије нормалног говора, и прекривају песникову емоцију и мисао емотивно доживљену неким тајанственим велом.«³ Ова изражајна средства нису нешто апсолутно ново »нешто изван регистра језичких могућности«,⁴ једноставно речи мењају значења, транспозицијом значења, семантичком транспозицијом настаје фигуративна лексика. »Транспозиција у великој мери квалитативно уздижу естетску вредност песничке слике, коју специфично оживљују својим повезивањем ефеката разних чула, а тиме проширују тон ефекта у акорд ефеката.«⁵

Фигуративне лексеме представљају посебну категорију уметничког изражавања, како истиче М. Солар, оне су једна од врста уметничког изражавања, а не главна, обавезна средства како је утврђивала стара реторика; модерна стилистика пре свега води рачуна о функцији појединих фигура унутар сваког књижевног дела⁶. Фигуративни лексеми, као експресивни изрази на основу којих се може утврдити како настају промене у семантичком делу језика — карактеришу се афективним значењима.

Дакле, једна од врло важних одлика поетског стила јесте фигуративно изражавање. Своје визије и слике о свету у којем живи Сијарић изражава разноврсним језичким облицима што у семантичком сми-

¹ Рам-Буљи, Бихорцима и Рашкој земљи расцији. У тексту уместо пуних наслова стоје скраћенице: РБ, Б и РЗ. Сва дела су у издању »Веселина Маслеше« из 1981. године.

² А. Антош, *Основе лингвистичке стилистике*, Школска књига, Загреб 1974.

³ М. Павловић, *Проблеми и принципи стилистике*, Завод за издавање уџбеника, Београд 1969, 44.

⁴ М. Павловић, Наведено дело, 44.

⁵ М. Павловић, Наведено дело, 37.

⁶ М. Солар, *Теорија књижевности*, Школска књига, Загреб 1980, 55—74.

слу имају разноврсне преливе и разноврсну употребу. Језички фонд таквих средстава доиста му је богат. Он тражи најадекватнији и најпрецизнији начин да одреди стварност, те тако чулним сензацијама и маштом ствара свој став о свету, животу, а највише о природи.

Суштина комуникативних односа састоји се у саопштавању својих мисли другима и очекивању да други саопште своје мисли нама. Оно пак лично се огледа у личном ставу и лично бојеном исказу. Јер језик није само средство споразумевања, него више од тога »он је средство уметничког стварања, уметничког уобличавања у књижевности.«⁷

*
**

Компарација је врло значајна и у стилистици као елеменат својствен људском мишљењу.⁸ Човековом искуству удаљени ентитети уводе се у сферу људског сазнања и доводе у суоднос. Стилска вредност ове појаве огледа се у новим комбинацијама, какве су:

— Из ње (цамије) се извио танак и висок стуб, бијел и чист, као да је млаз млијека шикнуо у небо (РБ 17), — Као да метерице прескаче, трчао је (РБ 34), — Мутвак им дошао тијесан као орах (РБ 35), — Би-ла је то млада, ситна и блиједолика жена, чиста и уређена, као да је управо стигла с махалског сијела (РБ 30), — Боје руха синусе као да се жар просу (РБ 59), — Чула се пушка, крхто, као међајица у стапу (РБ 51), — Куку, моја мајко, што је лијеп. Као да је сад из дућана (Б 12), — Пламен... бијел и црвен откидао се и ишао у небо као хитнута црвена бошча (Б 189), — Као да неко по њиви просу грашке — тако по перима попрска прад (Б 127), — Дукати су опет звецкали сухо — као сухо жито (Б 175), — Њене зелене очи биле су као вирови пуни рибе која се бацака, свјетлуца по дну (Б 132), — А људи га гледају погледом чудним — као кад суботом купују коње (Б 51), — Знам ја ћердек ко хопа ћитаб (Б 76), — Храмао добро на лијеву ногу, као да путем купус сади (Б 6), — Горе на прозор натаче се чалма бијела, као од снијета — под њом лице блиједо, брада црна, кратка, па све скупа дошло необично — као шумски цвијет јарамичак (Б 36), Бистар трак сунца, као златна свирала, падао је на шарен ћилим (Б 55), — Дође некако (Хаџија) као стар цвијет (Б 107), — (Халимача је гледао Хатку) тако као што дрвосјеча у шуми гледа своје стабло с које стране да му приђе (Б 129), — (Хаџија) је сједио у сјени... дошао ситан, као да је неко ту уз шљиву бацио кабаницу (Б 192), — Капе им од увијених шалова као да су им се око глава савиле змије (РЗ 210), — Лије-пу главу повила је по мјери и поздравила, учинила је то као да се пред њим повила цвјетна прана (РЗ 196), — Видјели (су) како се из хана, као пређа из клупчета, осонтава онај ситни свијет (РЗ 183), — Ишао јој је прстима уз ноге као овирац уз свиралу (РЗ 30), — Војске су као магле кад их вјетрови сподбијају (РЗ 13), — Личила је (стара кућерина) на квочку међу пиладима (РЗ 96), — Сузе су му ишле као капље с леденица (РЗ 188).

⁷ М. Павловић, *Проблеми и принципи стилистике*, Завод за издавање уџбеника, Београд 1969, 57.

⁸ М. Павловић, *Проблеми синтаксе и језички динамизам*, Завод за издавање уџбеника, Београд 1972, 27.

Оваква поређења употребио је Сијарић с циљем да појача изражајност своје уметничке замисли, да је реализује адекватним речима, које својом имажинацијом доводи у везу. Тим повезивањем Сијарић твори јединствену поетску слику. Између појава које пореди стоји поредбена речца »као«; она онемогућава њихово поистовећивање, омогућава им да чувају своја семантичка поља, која се у вези (споју) на неки начин међусобно прожимају, преплићу. Драз поступка је у томе што се пореде појаве које су веома удаљене, али стварају нове релације које су снажне, допадљиве и интересантне (минаре од цамије подсећа на млаз млека, храма као да купус сади, пламен личи на бошчу). Поређења су утолико интересантнија уколико их писац не објашњава, и уколико дозволи да читалац формира визију на основу сопственог искуства. Но, Сијарић воли да сутерише читаоцу, и настоји да прене-се поруку само на једностран, свој начин. Тако у исказу »на главу стави бијелу капицу, на плећа стару црвену доламу, и дође некако као стар цвијет, сух и рашчупан, ижежен сунцем, исплакан кишима — тамо негдје на пустој ледини« (Б 107), поређење би било далеко ефектније да нема и Сијарићевог објашњења сопствене визије старог цвијета. Овим објашњавањем одузео је читаоцу креативно саучесништво (с писцем) у креирању поетског света, а тиме одузео највећу драж читања — надограђивање читаоцевих замисли на дато у наговештају.

Врло често није дата поредбена речца чиме се појаве нешто више приближавају једна другој, а омисија појачава густину текста:

— Жут дукап положен у трави, по њему сунце — тако је било наше гумно (РБ 78), — Косе су бјескале, а низ њих с времена на време оштро лајали брусеви (РБ 66), — Руке му сабље (Б 174), — По закону се не смије тући... вели он одоздо, избјига варнице (Б 179), — Није алах јохова крља (Б 104), — Кроз ноћ слуша воде. Оне прсле... па се дозивају (Б 139), — Хатка је шутјела, па из шутње, тласом танким и тихим, измузе мудро и отегнуто, да невјести не ваља да збори (Б 112), — Није он стокјина лањске сламе да га разносиш и разбацујеш, но је човјек (Б 169), — То велиш, сокаци... Горе, доље... И то су ране (Б 119).

Синтаксичким везивањем речи Сијарић ствара целине које нападају језику конотације, језичке јединице употребљава у врло необичним спреговима. Интуицијом пореди елементе којима ствара слику, нејасну, али оригиналну:

— А доље у селу лепла мјесечина, широка и густа, закачи је штапом и дићи ћеш је — као свилу (РБ 117), — Тишина, чиста и широка, — бади камитчак и замутићеш је као воду (РБ 120), — А чита их, брате, ко да коња трчи (РБ 121), — По њему су биле друкчије звијезде — као да су тек процвјетале, па капљу неком зеленом росом (РБ 87), — Била је сна под бријегом... у којем се чула мједеница, ситно, звонко, и танак рзај коња у хладу, који се низ зрак просу као радиш (РБ 113), — У башчу је долазио вјетар, доносио љут мирис из тора, ситно и тужно квичане штенади, и хук потока испод села — тежак као лелек (Б 196), — У црној мантији... избио је пред торове и колибе, пред чобане и музиље и пред агиницу као каква ноћна стухија

(РЗ 24), — Људе су гледали (губавци) само из далека, као са неба — као што гледају анђели (РЗ 20), — Чинило им се да та тврђава ноћу расте, да се сама из себе кули као што се куле облаци (РЗ 142), — Имамо цвијећа од којег постела замирише као да си легао у џенетску башту (РЗ 81), — Умирала је полако — као кад сунце испија извор воде (РЗ 239).

Умирање (нестанак живота) и испарење (нестанак воде) имају заједничко језгро — апсолутно нестајање — смрт. Као што примери показују, пореде се елементи материјалног и апстрактног света, апстрактни добијају некакву материјалну димензију, и стварају неку нову, једноставно, импресивну слику. Ко зна како то гледају анђели, или како мирише џенетска башта? Изабрани су појмови којим је створена живописна слика импресивна и због тога што је нејасна. У сваком случају лепша од много оних баналних поређења, такође присутних. Оваква поређења, услед велике фреквенције, изгубила су изражајни квалитет, свежину:

— Крава је здрава као дрењина (Б 40), — Бијеле (ноге) као лист паирира из књиге (РЗ 205), — (Прича) као покварен сат (Б 88), — Глас из собе, дубок, као из пећине (РБ 40), — Као дијете (је) плакао (РБ 29), — Полетио к Ракљи као да га крила носе (РБ 39), — Спавао (је) као мало дијете (РЗ 42), — Кожа се спрчила као суха шљива (Б 16), — Скочио је из сна као опарен (Б 60), — Црн као тавран (Б 64), — Прошљава се селом као шило (Б 94), — Био (је) запет као пушка (Б 154), — Говорили (су) гласно као у воденици (РБ 36).

Сијарић врло често пореди човека са животињом, некад су ова поређења лепа и емотивно обојена, на пример када је жена као голу-бица (РБ 64), или кученце које уједа (РЗ 160), или мачка (РЗ 175), међутим, понекад су веома груба:

— Прхкао (је) уснама као јарац (Б 93), — Јесмо, вапа, стока не-весела што чобанина свога нема (Б 96), — (Халимача Хатку) лужва као бик суватник (Б 185), — Трче му (жене) ко овце на солило (РБ 85), — (Халимача је Хатку) тјерао управо тако као да говече изгонил из жита (Б 66), — Познајем ти ја данас жене, као чобани своје браве (РБ 85).

Свако поређење животиње и човека није употребљено за деградацију, неким од њих обележава нежност чему доприноси деминутивни облик:

— Чупала га је одоздо за брк, уједала као каквју кученце (РЗ 160).

Хипербола је такође својеврстан начин поредбе. То је фигура преувеличавања ради наглашавања одређеног емоционалног става према предметима, појавама или радњама.⁹

Да би приказао неку појаву, за њега врло важну, Сијарић је претерано увеличава како би што јасније изразио смисао који се не оче-

⁹ М. Солар, *Теорија књижевности*, Школовска књига, Загреб 1980, 73.

кује у таквој величини, а који он жели да истакне. Отуда се служи хиперболом:

— У таква говеда заплете се Хаџија: стала она на путу, кисну, гледају жалосно, мртво — дошла као да су од дрвета. Крени их, кости ће се раставити (Б 79), — И сокак сине од Хаџије (Б 13), — Хоћу од радости да паднем (РЗ 77), — Горак (мирис духана) да с ногу обори (РБ 83), — Ја не бих желио ни да постојим на земљи као пијавице не би могле да лијече (РЗ 27), — Пашћете с ногу кад чујете ово (РБ 135), — Ухвати нас за раме, повуци нас — земља ће се с нама заљубити (Б 62), — Види да су те дјевојке умирале и оживјеле, да се на њих сву ноћ, била наговарила гора и планина (РЗ 130), — Видјеће како у ону расту и како су им већ сјутрадан гаће кратке, а чарапе тијесне (РЗ 148), — А докле дохвати прође година (Б 167), — Док Турчин проживи један живот Србин проживи два и три и опет неће да умре (РЗ 69).

Као што се из примјера уочава значење је продубљено једним новим смислом који се није могао наслутити.

Антитеза је посебна врста поредбе која се заснива на опречи, супротности. Узајамним односима супротстављања поједине речи добијају одређена значења, и у том смислу антитеза је облик изражајности којом се постижу изванредни ефекти.¹⁰ Стављањем језичких елемената супротних значења у непосредан однос, Сијарић истиче значење обогачено новим квалитетом а добијеног разликама што се нагло откривају и снажно истичу у таквом контакту:

— Било је у соби одгајивача коња све од вуне, од сукна, од костријети па све оштро и тврдо; њежна — не траћена ни од сукна ни од костријети била је она — Витача (РЗ 200), — Крила је лице, застрла га црном копреном и та је крпа била једина црнина на њој, и иначе, цијелој бијелој и цвјетној (РЗ 26), — Црква малена. Ја мален. А име ми велико Балша Балшић (РЗ 77), — Он стар, бос и гологлав, сијева му на сунцу бијело тјеме, она крупна, млада, рапчупана (Б 84), — Он — хаџија, а ја сиротиња хајд' састави ти небо и земљу (Б 21), Био је највиши у Бољарима, али у снази најслабији, (РЗ 18), — На једној страни плачу ситна дјеца, а на другој пјевају им мајке (Б 69).

Супротност се још јаче истиче парадоксима:

— Од љубави се највише добија кад се од ње умре (РЗ 93), — Нека ми је умирање као најљепши дио мог живота (РЗ 115), — Почео је весело — о тужним стварима (РЗ 197), — Највише говоре кад ћуте (РЗ 14), — За њих је корисно оно што је штетно друпима (РЗ 14), — У тој својој помоћи жртви целат се трудио да буде што услужнији (РЗ 36).

За снажно истицање Сијарић се послужио парадоксом завршавајући роман РЗ, који је иначе сав проткан контрастима. Аврама скрханог од болести лечи најмлађа ћерка, писац припрема читаоца за његову смрт, а онда супротно очекивању каже:

¹⁰ М. Солар, *Теорија књижевности*, Школска књига, Загреб 1980, 73.

— Пала је по Авраму.

Умрла је сјутрадан. У сриједу. У зору (239).

Овакав се исход није могао очекивати, те је врло упечатљив и изражајан. (На овај начин завршава велики број приповедака, на пример приповетку »Тимка« (РБ). Писац нас припрема на један закључак да ова девојка не жели брак с непознатим јер је отета. Причање иде једним током, Сијарић читаоца припрема на један логичан след, али крај мења све. У наговештају даје да је девојка ипак пристала на брак).

Тропи. Пошто је проза аналитичка уметност (поезија синтетичка) у њој су чешћа поређења као фигуре, а у поезији се метафоре далеко више употребљавају, но има их и у прози,¹¹ а то потврђују и оне нађене у делу овог писца.

Успешну слику Сијарић ствара на тај начин што предмете даје у новој светлости тако што један предмет гледа из перспективе другог предмета, изједначава их, али не поистовећује. Њима ствара ново, метафорично, значење, истиче доминантну црту која је у датом тренутку најбитнија. Остварује нови смисао који је помало недоречен, али увек значи ново поимање, или нови доживљај предмета, а како је то рекао Гете: »Умјетничко дјело одушевљава нас и узбуђује баш тим својим дијелом који је неухватљив нашем свјесном схватању. О томе овиси дјеловање умјетнички лијепог, а не о дјеловима које можемо анализирати до детаља.«¹² Метафора је збијена, кондензована, што нам показују следеће, присутне у исказима:

— За њима се љуља тешка медведина (РБ 78), — Бучно зашуми жут вир на ледини (РБ 79), — Млађак? Златан срп — пао с рамена жеталици — висио је на грани, на врху шуме (РБ 79), — Иди, рајска душо, у манастир гдје анђели пјевају (РЗ 58), — Диванија моја (РБ 60), — А ја окренем пушку и убијем га. Убијем пса (РБ 43), — Мјесто њих каиље воде што их је прскала из мора (РЗ 51), — Ово је ценет, пјевају у њему златне птице (РЗ 81), — Кренули су своје војске ка Косову... не стижући турску војску... до њене репове које су... сјекли (РЗ 127), — Удјенуо је руку у росну траву и на свом длану, у свој сарај у Радулићима однио сјајну капљицу (РЗ 71), — Видио је да је то лист са стабла из некакве питоме башче (РЗ 133), — Златан прах засјени гору (РБ 63), — Удри у тог ђавола (РБ 63), — Сунце у води кали свој жежен, црвен бакар на заласку (РЗ 137).

Метафорама, дакле, изражава следеће појмове: тешка медведина — Хрустем, жут вир — слама на гумну, златан срп — месец, рајска душа — Јаглика, диванија — Суљкеша, пас — човек који страда као пас, златне птице — харемске жене, репови — одбегла и застала војска, сјајна капљица — Аврамова ћерка, златан прах — сунчеви зраци, ђаво — бубањ, црвени бакар — сунчеви зраци.

¹¹ З. Шкроб, (Постанак метафоре заснива на поређењу и каже да она карактерише и прозни пјеснички језик), *Основна стилска средства*, Увод у књижевност, Звање, Загреб 1961.

¹² Према З. Лешићу, *Језик и књижевно дјело*, Свјетлост, Сарајево 1979, 296.

Исти појам понекад објашњава различитим метафорама. За сунчеве зраке кад засипају гору каже да су златан прах, јер се расипају, прште као прах, а да су црвен бакар, када се скупе као јединствена маса која ће за који трен нестати.

Сијарић открива сличност што постоји између различитих појава тако што врши семантичко замењивање једног појма другим по некој битној вези. Жути вир и слама на гумну имају семантичког додира, јер док коњ гази сламу гумно личи на вир. Сијарић одабира речи (групе речи) које у датој ситуацији највише одговарају за сликовито изражавање.

Преношење значења може се вршити с именице на именицу (као горе наведене, именичке метафоре), а преношењем значења једног глагола на други настају глаголске метафоре. Елементи (идентични) који омогућују преношење веома су разноврсни:

— Просу се низ гору глас, преломи се у клисурици, испуни цијело јутро (РБ 63), — У цамове је ударала зора (РБ 27), — Одговорио ми је да је најбоље гледати у небо кад се зора отвара (РЗ 69), — Умјели (су) да растуре душу по бојним пољима (РЗ 136), — По тавану играју се сјенке, газе мекиим широким стопама (Б 182), — Сјенка и путња падосе на земљу (Б 179), — Вијели се у планини кречњак... јеже се клеке (РБ 67), — Хујала је ноћ гласно (РБ 40).

Обједињени су различити чулни утисци, постварују се апстрактне појаве везама које се не очекују. Глас се може чути, али Сијарић га просипа, ломи на основу интензитета и еха, зора удара, због тога да означи њену присутност аудитивно и визуелно, или отвара, то је некаква смена светлости и таме, или нешто друго што се не да прецизирати.

Ради сликовитог представљања врло често замењује једину множином или обрнуто. Фигура чија је егзистенција условљена специфичним граматичким формама, а не искључиво лексичким значењем, јесте синеодоха:¹³

— Село се много зачуло кад је чуло да је земљу Земкову купио Каплар (Б 114), — О овој овадби — у зимско вријеме, кад се село обично не жени, Рашље је касније дуго причало (Б 72), — Зове постапу касабу (РБ 104), — У ову ће земљу доћи Арап (Б 90), — Авраме, нек твоји зетови и одсад чувају царски друм. Да турски војник мирно пролази. И путник. И трговац (РЗ 220), — Оде Рашље некуд из коринјена (Б 153), — Има на земљи Илија (РЗ 20).

У прва три примера дат је садржалац (село, касаба), место садржине, (сељаци, касаблије).

У примерима који следе извршена је замена граматичког броја, односно, интерверзија. Све се стапа у једно.

¹³ И. Грицкат, *Стилске фигуре у светлу језичких анализа*, Наш језик, н. с. XVI, св. 4, 222.

Синегдоха је слична метонимији јер у обе се предмети и појаве везују преко идентичности у значењском смислу, у неком сталном односу међу њима. Узимање дела место целине за означавање целине могуће је због логичког односа који постоји између дела и целине. Сигарић се метонимијом и те како служи:

— Цио круг неба изнад гумна испуњен је птичијим крилима (РБ 78), — Због њега су се људи и ушутјели, јер ту је — злочин, а и перо ту је, ко зна шта то перо може да заптише (Б 190), — Брк побјеже (Б 57), — Туфа, нијеси ли нагазио на какво женско ужо (РБ 68), — Покрише је платном да је не види мушко око (РБ 71), — А за њима божје шаренило: женске запреге, дугачке кошуље, црвени минтани, позајмљене чакшире, властити опанци (Б 153).

У другом примеру уместо Каплара писац даје само део који је за дату ситуацију најбитнији. То је перо, које пред дућаном, што гори и осветљава га, делује стравично у рукама човека целим бићем претвореног у перо, у власт.

Метафора и поређење успостављају нове односе међу предметима и врло су значајне у формирању поетских значења, имају огроман семантички значај, а метонимија и синегдоха само наглашавају постојеће односе.¹⁴ Разлика између поређења и метафоре је у томе што је поређење експлицитно, а метафора имплицитна, али, коначно, проистичу из истог запажања сличности.¹⁵

У језику може постојати и нешто што у природи засебно не постоји, али природа са својим светом и односима које човек међу њима ствара једина је инспирација свему томе.¹⁶ »У извесном смислу искоришћавање категоријског момента, са могућношћу аналошког проширивања на друге случајеве, налазимо у персонификацији: много шта што је неживо може да се третира као да је живо, као да мисли, говори и сл.«¹⁷ Због тога што је разумљива, ова се тропична фигура иначе употребљава у свакодневном говору, народном стваралаштву, те је сасвим обична и у језику овога писца. Он се радо служи персонификацијом, али ћу дати само мали број примера, довољних да изразе човеков однос према природи коју послушкује:

— Сунце у води кали свој жежен, црвен бакар, на заласку (РЗ 137), — Чучале (су) магле (РБ 98), — Мјесец је гледао с врха крушке (Б 113), — Ништа лепше плотови нијесу видјели (Б 13), — Било је пролеће већ до кољена загазило у шуме (РЗ 221), — Сад су у куп загризле лопате (РБ 183), — Гора тихо плаче (РЗ 61), — Селом су се зелењела жита — чини се сунце их за пера вуче (Б 87), — Колиба тијесна, мрачна, кроз рупе на крову музе мјесечина, просула се по повјесима конопље (РБ 49), — Разбој (је) кашљао (Б 204), — На небу

¹⁴ З. Лешић, *Језик и књижевно дјело*, Свјетлост, Сарајево 1979, 299.

¹⁵ Улман, према З. Лешићу, Наведено дело, 301—302.

¹⁶ И. Грицкат, *Стилске фигуре у светлу језичких анализа*, Наш језик, н. с. XVI, св. 4, 228.

¹⁷ А. Велић, *О језичкој природи и језичком развитку*, Књ. II, Београд 1959, 4.

звјезде без мјесеца — сипају ситну модру прашину, негдје зборе чесме (Б 173), — Пјесма (је) пошла низ брегове (Б 65), — У Рашље уђе чудна тишина, паде на људе, на сокаке (Б 95), — Стара и сипљива, кашља се одазва... она прво као да кихну, па као да се болно на-кашља, па заплака и скара (Б 92), — Сјенке... чучнуле уз камен (Б 188), — Сунце их је опкорачивало (РЗ 16), — Сунце испија извор воде (РЗ 239).

Заменавање једне речи или синтагме другом речи или другом синтагмом по логичкој вези у циљу истицања врши се и у перифрази, сличној литоти и еуфемизму, циљ му је да језички израз учини изражајнијим и сликовитијим. Реч је о ширим конструкцијама које су у основи сличне метафори:

— Свештено лице хтјело би унутра... јер се мало тучнуло у задњи крај (Б 15), — А ми Турци гинемо, ми кратко гледамо у небеса (РЗ 69), — Најгоре што млада човјека може да стигне јесте кад му из очију побјегне небо (РЗ 69), — Горе је... није у горњој соби него високо, високо... сви ћемо ми тамо (РЗ 181), — Води Хаџија Халимачу, само му се поводац не види (Б 166), — Био је мало друкчији оне ноћи кад сте сједјели (РЗ 71), — Био је набрао већ мужевне године (РЗ 82).

У овој форми Сијарић најчешће описује смрт: кратко гледамо у небо — рано гинемо, небо бјежи из очију — растанак с овим светом, горе је високо — душа му је на небу. А последња два примера су литоте. Њима умањује, односно ублажава, прави израз замењује слабијим.¹⁸ Попа Филипа Аврам није могао да препозна, од силних батина, био је изобличен, унакажен, а бег иронично каже да је мало друкчији. Уместо да каже да је остарио, писац то изражава описно и лепше — набрао мужевне године.

Изражајност речи постиже се и придевом што осим логичко-граматичке службе поближе одређује именицу, а има семантостилистичку функцију, јер »истиче изражајност њезина значења«.¹⁹ Својство именице одређује се придевским атрибутом, а »епитет као семантостилистички поступак афективна прилажења именици истиче изражајну вриједност њезина значења«.²⁰

У делима Тамила Сијарића велики их је број, врло су функционални и прикладни. Пошто су навођени за друге појаве задржаћу се на објашњавању синестетичког метафоричког епитета. То је посебан вид епитета у којем се ради јаче изражајности повезују различити чулни утисци. Тајанствену повезаност људи и природе, њихово реципрочно упућивање и симбиозу, Сијарић изражава необичним контактима, у којима обједињује различите чулне утиске, или постварује апстрактне појаве. Ставља придев уз именицу која придев

¹⁸ М Солар, *Теорија књижевности*, Школска књига, Загреб 1980, 73.

¹⁹ А Антош, *Основе лингвистичке стилистике*, Школска књига, Загреб 1974, 69.

²⁰ А Антош, *Наведено дело*, 69.

са таквим значењем не захтева, чиме долази до померања значења именице, новостворени контакти имају естетску вредност:

— Како ће моћи оно да одрасте на овом оваквом тврдом времену (Б 189), — Звијезде модре, мокре, спуштају се низ жице (Б 185), — А доле у селу легла мјесечина широка и густа (Б 117), — Опет тишина, чиста и широка (РБ 120), — Са трава (се) дизала пара, врућа и слатка (РБ 99), — Кадифа мирише тужним уплашеним мирисом (Б 15), — По њој је падала мокра мјесечина (Б 188), — (Сања) о златној срећи (РЗ 215), — Било је то лак свијет који је сваки вјетар, и мудри и махнити, свуда разносио (РЗ 229), — Над огњиштем висиле су вериге... свјетлудале су неким праисконским сјајем (РЗ 204), — Према младом небу протезају (је) руке (РЗ 42), — Треперио (је) одсјај неисканулога сунце (РБ 63), — Волио (је) мирну, разријеђену таму (РЗ 42).

Дате лексеме употребљене су по правилима српскохрватског језика, али делове спојене придевом и именицом тешко је директно довести у везу с некаквим реалним стањем: тврдо време, мокре звезде, широка и густа месечина, тишина чиста и широка, слатка пара, тужни и уплашени мириш, мокра месечина, златна срећа, мудри и махнити ветар, праисконски сјај, младо небо, неискануло сунце, мирна тама. Управо, они се не везују с некаквим основним значењем, јер везивање лексичког значења и денотата које имамо у меморији и искуству онемогућило би свако разумевање оваквих сегмената. »Лексичко значење егзистира само као потенција, и од конкретне употребе и места у говорном низу зависи како ће та потенција бити активирана.«²¹ Иначе је проблем разумевања повезан са нашом моћи да уз одређену мисаоно-имагинативну активност схватимо на одређен начин те нове, специфично поетске денотате у новим везама.

VERSTÄRKUNG DER AUSDRUCKSKRAFT DES WORTES IM WERK VON ĆAMIL SIJARIĆ

Der Autor illustriert in dieser Arbeit auf dem Konpus aus dem Werk von Ćamil Sijarić, wie die verstärkte Ausdruckskraft des Wortes verwirklicht wird; wie Stillfiguren eigentlich als expressive Ausdrücke auf die Veränderungen im semantischen Teil der Sprache einen einfluß ausüben.

²¹ Н. Петковић, *Језик у књижевном делу*, Београд 1975, 348.